

TUSSEN DE 19DE EN DE 21STE EEUW TUSSEN GROOTOUDERS EN KLEINKINDEREN*

Wim DE VOS
Koninklijke Bibliotheek
Tel 02/519.53.51 - Fax 02/519.55.33
E-mail wim.devos@kbr.be

Toen mijn ouders hun studies begonnen - rond 1950 - leek de leeszaal van de universiteitsbibliotheken nog in zowat alles op de eerbiedwaardige studieruimten uit de negentiende eeuw. Toen ik er zelf aan begon - in 1983 aan de KULeuven - was de "bib" nog niet echt veranderd. Je had natuurlijk catalogi op computer, maar ook dat was nog niet echt vergevorderd. 1970 was de grens. En daarnaast had je zo goed als geen computer-toepassingen in de bibliotheken.

En hoe staat het nu? We leven in een tijd van CD-ROMs, van on-line databanken, elektronische documentleverantie. Studenten uit Australië surfen en sturen dan een e-mailtje naar de Koninklijke Bibliotheek van België in de stijl "*I'm a student in history and I'm preparing a brief overview of the life and the opinions of the emperor Charles the fifth and his son Philip. Could you send me your items on this topic in a Word 6.0 file?*" Maar misschien staat nog niet de hele wereld op schijf.

Laat ons eens teruggaan naar mijn Alma Mater. De collectieve catalogus en Antilope zijn al lange jaren on-line raadpleegbaar, de retrocatalogisering van de tijdschriften is zo goed als voltooid, maar de monografieën zijn nog altijd maar ingevoerd tot in 1970. Het prijskaartje hiervan is nog steeds te hoog om dat al massaal te laten doorvoeren.

Maar laat ik het even hebben over de Koninklijke Bibliotheek. De beschrijvingen van de in huis opgeslagen Belgische boekenproductie, de Belgische Bibliografie (zowat

400.000 titels) zullen dank zij Lottogeld en OCR-technieken binnen 1 of 2 jaar on-line raadpleegbaar zijn op het Web. Maar goed ook, want de gedrukte volumes van de Belgische Bibliografie zijn versleten en vergeeld. Microfiches voor collectieve catalogi worden nog in de back office van de cataloguszaal achter de hand gehouden, maar ze worden zo goed als nooit meer gebruikt. Maar de meerderheid van de werken, de niet-Belgische uitgaven van vóór 1985, staat nog maar enkel op steekkaarten. Vele studenten en ook andere bibliotheekgebruikers raadplegen die niet meer en internationaal, via het Web, zijn ze helemaal niet toegankelijk. En dit is waarschijnlijk ook het geval in mijn Alma Mater: de collecties boeken van vóór de computerdatumgrens lijden meer en meer een slapend bestaan, dat nog versterkt wordt door een tendens om bij het beoordelen van curricula van wetenschappers enkel te vragen naar de publicaties van de laatste vijf jaren. De conversie van deze catalogi: maatschappelijk te duur? Blijkbaar wel, want niemand slaagt er echt in hier vlot geld vóór te vinden. Ik ga hier niet de laudator temporis acti uithangen, en ook niet waarschuwen voor een academische wereld die om de vijf jaar het warme water weer uitvindt, en zeker niet zeggen dat het allemaal de schuld is van de computer, maar ik hoop dat jullie het met me eens zijn dat die "vergeelde" fiches niet mogen worden vergeten.

De overgrote meerderheid van die wat vergeten fiches staat dan nog eens voor boeken die bedreigd zijn door verzuring: het

* Aan deze tekst gingen vele gesprekken vooraf. Graag dank ik voor alle hulp en alle inlichtingen de dames Yola de LUSENET (European Commission on Preservation and Access) en Sylvia VAN PETEGHEM (Universiteit Gent), de heren Ludo SIMONS en Pierre DELSAERDT (UFSIA), Julien VAN BORM (UIA-bibliotheek), Raf DEKEYSER en Chris COPPENS (KULeuven), Guido VERSCHAEREN (Hoofdstedelijke Openbare Bibliotheek), Geert RUEBENS (De Biekorf Brugge) en Peter DELBEKE (Bibliotheek van het Federale Parlement).

gaat hier om de resultaten van de massale industriële boekproductie sinds zowat 1840. De werken van vóór die datum hebben vanuit de bibliotheken - en dat al sinds decennia - kunnen rekenen op heel wat beschrijvend werk, op collectieve catalogi, de laatste jaren ook onder elektronische vorm. In het algemeen kan het handgemaakte boek op heel wat belangstelling van boekhistorici rekenen, omdat het wetenschappelijk erg interessant, maar alle verhoudingen in acht genomen ook praktisch haalbaar is deze productie door te nemen en te beschrijven. Door het opnemen van plaatskenmerken bij projecten voor collectieve catalogisering van oude drukken zijn de bibliotheekbestanden automatisch ontsloten. En via OCR en ICR van de gedrukte catalogi, die dus niet oorspronkelijk op computer werden gemaakt, worden ook deze vroeg of laat via het World Wide Web toegankelijk. Maar voor het boek als massa-product, vanaf de mechanisering van zijn productie tot aan de computercatalogi van bibliotheken, daarvoor bestaan geen gemakkelijk toegankelijke catalografische instrumenten, en de onverschilligheid die volgens mij hiertegenover bestaat meen ik ook waar te nemen als het gaat om de preservering van de werken zelf. En daar lopen we dus een risico : de boekproductie van tussen 1840 en 1950, misschien van tussen 1840 en 1970 of nog wat later, dreigt te verdwijnen in onverschilligheid. Alleen al voor de Koninklijke Bibliotheek van België zijn dat twee miljoen boeken.

Het probleem van de verzuring en haar inwendige scheikundige oorzaken kent iedereen. Daar hoeft ik dus niet op in te gaan. Het slijtageproces wordt natuurlijk versneld door onzorgvuldig opslaan, waardoor fysische vernietigingskrachten (druk op de band bv., doorhangen...) of chemische vernietigingskrachten (pollutie) nog sterker gaan werken. En het raadplegen van werken doet er natuurlijk ook geen goed aan, al is dat geen oorzaak maar katalysator. Fotokopiëren is al evenmin echt heilzaam, dus hier signaleer ik even dat het vernietigend werkt voor boeken en bewaarbibliotheken dus met recht en reden een ontradend beleid voeren.

Wat kan je doen aan dit alles ? Je kan teksten, boeken of archiefbescheiden, gaan restaureren, zo dicht mogelijk hun originele staat doen benaderen, dus de door verzuring losgekomen bladen gaan herbevestigen, gaan verstevigen met Japans papier Restauratie is voor de miljoenen verzuurde boeken geen realistische aanpak. Maar in plaats van ze te restaureren kan je ook preserveren, ervoor zorgen dus dat ze in de best mogelijke omstandigheden bewaard blijven, zonder echt met de hand materieel in te grijpen om de brokken van het originele document te lijmen.

Passief preserveren wil zeggen : ideale omstandigheden scheppen voor een goede bewaring van documenten. Een opsomming van alle mogelijke maatregelen zou ons te ver brengen maar het staat buiten kijf dat dit alles ontzaglijk duur is - bij de bouw van nieuwe bibliotheken of documentatiecentra mag men dit aspect niet verwaarlozen, in oudere gebouwen is het behelpen en soms dweilen met de kraan open.

Actief preserveren dan. Grosso modo kan je drie dingen doen : ontzuring, microverfilming en digitalisering.

Ontzuring. In de jaren zeventig en tachtig dacht men een poosje dat het ontwikkelen van massa-ontzuringssystemen de oplossing voor het probleem was : het volstond de magische goocheltruuk te vinden en klaar was Kees. Dat was buiten de waard gerekend, de waard zijnde de marktrealiteit en hiermee samenhangend, het wantrouwen van bibliothecarissen en de terechte bezorgdheid van deze laatsten en andere " *decision makers* " over ons leefmilieu.

De eerste manier om verzuurd papier in grote hoeveelheden te behandelen werd op punt gesteld door de Library of Congress en de rechten hiervan werden verworven door de firma AKZO. Het werkte op basis van diethylzink, maar aanvankelijk was er een risico : het procédé werkte met nogal explosieve stoffen en bij een test met dummy's ging de volledige lading in de vlammen op. Dit werd allemaal verbeterd maar toen het procédé werkbaar was bleek dat de bi-

bibliotheken in de Verenigde Staten niet bereid waren tot de grote investeringen die het procédé vroeg. Wilden ze niet? Konden ze niet? Ik weet het niet, maar een soms aangehaalde reden dat de uitstoot van koolwaterstoffen in dit procédé bijdraagt tot het broeikas-effect vind ik een schijnheilig argument. We blijven met de auto naar het werk komen en met vakantie gaan alsof er niets aan de hand is, en tegelijk maar zeggen dat de CO₂-uitstoot het argument is om diethylzink niet door te voeren, dat klopt niet. Er waren wel andere problemen: de bladen die al verzwakt waren werden niet versterkt en zo bleven, ondanks de hoge investeringen, de boeken kapotgaan bij het raadplegen.

Een ander procédé heet Wei T'o. Het gaat hier om een procédé op basis van methylmagnesiumcarbonaat. Het werd gebruikt in de National Library van Canada, in de Bibliothèque nationale in Frankrijk, en het werd ook nog eens in een aangepaste versie gecommmercialiseerd door het Duitse ingenieursbureau BATTELLE, dat nauw samenwerkt met de Deutsche Bibliothek. Een groot probleem is dat bij dit procédé, of toch bij de meeste toepassingen ervan, freon vrijkwam, een drijfgas, en daar zijn we minder hypocriet wanneer we zeggen dat dit CFK de ozonlaag aantast en dus een te hoge prijs is voor het redden van ons papieren patrimonium. Naar het schijnt heeft BATTELLE wel een systeem ontwikkeld om freon te vervangen door een onschadelijke stof. Maar bij Wei T'o en ook bij andere procédés die in de jaren zeventig en tachtig opdoken, blijf je met het probleem zitten dat het papier niet wordt versterkt.

In de late jaren tachtig dook een ander procédé op, Bookkeeper, ontwikkeld door de Amerikaanse firma PRESERVATION TECHNOLOGIES, Inc. Dit procédé laat magnesiumoxidedeeltjes los op papier. Het is een procédé waarover studies unaniem positief zijn, en initiële problemen, zoals het achterblijven van wit poeder op de bladzijden, de ongelijkmatige verdeling van de deeltjes in de boeken of de aantasting van de lijm van de band door de behandeling schijnen allemaal verholpen. Het procédé zou het papier ook versterken. In 1996 sloot de Library of Con-

gress een contract af met Bookkeeper voor de ontzuring van minstens 72.000 boeken. Maar Michael SMETHURST en Mirjam FOOT van de British Library stelden op hetzelfde ogenblik dat geen enkel massa-ontzuring-procédé voldoende schonk voor alle types materiaal.

Een tweede manier om actief te preserven is microverfilmen. Een derde is digitaliseren, de teksten inscannen. Microfilm is een rotmedium, je maakt er je ogen mee stuk, het is totaal onpraktisch, microverfilming is een hypocriete want verdoken antibeschikbaarheidsstellingspolitiek. Het zijn min of meer sterke en grotendeels ook terechte kritieken die je hoort. Microfilms lezen, en vaak heb je nog niet gemakkelijk een reader-printer tot je beschikking in bibliotheken, is een uiterst ontmoedigende bezigheid. En wat men vaak verwijt aan de digitale documenten, nl. dat je ze met het blote oog niet kan ontcijferen en dus altijd een toestel nodig hebt, verwijt men ook aan microfilms. Zonder toestel kan je inderdaad niet veel aanvangen.

Maar toch. Het Nederlandse Metamorfozeplan, dat in 1997 van start ging, en waarvoor de Nederlandse overheid 18 miljoen gulden uittrekt, spitst zich toe op enerzijds passieve preservatie van waardevolle collecties, door zuurvrij verpakken vooral, en anderzijds op overzetten van die collecties op microfilm. De conserveringsspecialisten van Den Haag hebben duidelijk nog geen vertrouwen in digitalisering als massapreservatiemiddel; ze kiezen deze weg wel voor "access", voor het op elektronische manier beschikbaar stellen van een beperkt aantal belangrijke en waardevolle documenten.

Ook de Duitse preservatiewereld blijft een hevig voorstander van microfilm. In een rapport uit juli 1997, gepubliceerd door de European Commission on Preservation and Access (ECPA), maken Hartmut WEBER, één van de grootste specialisten uit het vakgebied, en Marianne DÖRR trouwens een duidelijk onderscheid tussen "preservation" en "access", tussen preservatie en toegankelijkheid. Je moet de twee volgens hen echt loskoppelen, maar laten we maar dadelijk hieraan toevoegen dat het bekostigen

van de twee operaties wel uit hetzelfde bibliotheekgeldkoffertje moet komen.

Volgens Hartmut WEBER en Marianne DÖRR moet microverfilming altijd voorafgaan aan digitalisering; deze laatste heeft natuurlijk evidente voordelen voor de wereldwijde toegankelijkheid van documenten. Scannen vanaf de papieren versie geeft misschien een betere beeldkwaliteit, maar je verspeelt de kans om een stabiel opslagmedium te vervaardigen. Omdat scannen vanaf de masterfilm niet mag, die mag je enkel in je liefst erg koele magazijn plaatsen voor uiterste noodgevallen, moet je daarbij wel een extra kopie maken. Natuurlijk is deze microverfilming, die een goede scanning moet mogelijk maken, een stuk duurder dan microfilm die als eindpunt dient: liefst een tweede zilverfilm, optische bakens aanbrengen om het scannen te vergemakkelijken, één blad per zicht opnemen in de plaats van twee bij niet te grote formaten, je kan ook zonder dat alles, al is het natuurlijk niet ideaal. Maar zitten we niet allemaal in geldnood?

Hartmut WEBER en Marianne DÖRR geven ons ook goede raad voor digitaliseren. Als het om een paar bladzijden gaat kan je dat in je bibliotheek doen, maar een groot-schalige digitaliseringsactiviteit geef je best in handen van een privéfirma. Met feeder scanners kan je natuurlijk geen boeken scannen en flat bed scanners zijn ook niet aan te raden omwille van de manipulaties. Men raadt planetaire scanners, landscapescanners aan.

Voor het bewaren van gescande stukken - in Webers en Dörrs ogen een accessoperatie van beperkte duur - raden ze ons aan met de externe firma een overeenkomst af te sluiten: deze laatste moet worden gevraagd de tekst net zolang bij te houden als men hem nodig heeft in de elektronische vorm. En hier wringt dus het schoentje voor scanning voor een permanente "access" - die dus eigenlijk preserving wordt: software en hardware evolueren. Je hoort vanuit de privésector ook wel aanmoediging aan bibliotheken om het ingescande geheugen van de maatschappij aan hen toe te vertrouwen. Ik vind dat riskant. Je kan in alle wederzijds vertrouwen

en tegen fantastische voorwaarden met een firma een contract afsluiten voor opslaan van data en beschikbaarheidsstelling op verzoek ervan of zelfs voor een constante integrale updating conform de steeds vernieuwde gangbare standaarden en leestoestellen, maar de firma kan in falen gaan of, als ze goed boert, worden overgekocht door een grotere electronicagroep. En wat dan? Om dan nog te zwijgen over het deontologische probleem dat je creëert door bewaren van cultuurpatrimonium aan een niet-overheidsinstelling toe te vertrouwen. Nochtans leven we op hoop: de volgende evolutie op het vlak van micro-elektronica - zo heb ik me laten vertellen - zal bestaan in een explosieve expansie van het geheugen van onze PC's; dan hebben we onze gescande collectie natuurlijk zo bij de hand. En naast de opslag zou ook het probleem van de toekomstige leesbaarheid van teksten opgeslagen in SGML-formaat, geen probleem mogen zijn. Maar dan moet iedereen wel meewillen. Ik constateer bijvoorbeeld dat Hartmut WEBER en Marianne DÖRR in juli 1997 pleiten voor het gebruik van Tiff G4 formaat, formaat dat de boeken opslaat in "*image mode*", als beelden dus. Een rapport uit dezelfde maand, juli 1997, van de moedercommissie, de Amerikaanse Commission on Preservation and Access, pleit voor opslag in "*text mode*", in de standaard SGML of een verdere evolutie ervan.

Hierbij wil ik terloops even aanstippen dat dit Amerikaans rapport aan de bibliotheken vraagt bij het gebruik van standaarden steeds contact te houden met de privésector, meer bepaald de uitgevers. Ik denk dat dit een natuurlijke gang van zaken is voor de documenten die nu worden aangemaakt, op een elektronische manier. Hopelijk blijven de toekomstig dominante standaarden onderling compatibel zonder al te grote problemen. Wanneer je de lokalen betreedt van de ECPA in Amsterdam, zie je een macaber kunstwerk, een soort eigentijdse versie van een autodafe: een aantal CD-ROMs, uitgegeven door de Koninklijke Nederlandse Academie voor Wetenschappen, die de ECPA huisvest, hangen in een kindermolenformatie aan het plafond, in de hal, rustig wiebelend op het ritme van windstoten uit de

open- en toeslaande deuren. Dat is al wat je d'r nog mee kan doen. Toestellen en/of programma's om die rode schijfjes te lezen zijn er niet meer. Maar ook dat zal op termijn wel niet meer voorkomen, hoop ik. Al hoopt volgens geruchten in de wandel-gangen een zeer groot Duits uitgever het tegendeel; op de vraag of hij wist dat zijn CD-ROMs maar 10 jaar zouden meegaan zou hij hebben geantwoord: "I hope so".

Kost digitalisering meer dan microverfilming? De manipulatie door mensenhanden is ongeveer dezelfde bij de 2 operaties. Bij scannen komt er, zo neemt men meestal aan, de OCR en de ICR bij. Maar volgens collega's uit de archiefwereld kan je het bij archivalia niet maken ze niet als beeld op te slaan; met de "fractal image"-technieken zou het mogelijk zijn de enorme opslagruimte te reduceren die voor het opslaan van beelden aanvankelijk nodig was. Over de noodzaak archivalia als beelden op te slaan spreek ik me niet uit. Maar voor kranten, tijdschriften, monografieën denk ik niet dat het nodig is, en boeken opslaan als louter beelden beperkt natuurlijk de zoekmogelijkheden: je moet hoe dan ook een beperkte indexering aanbrengen. En de kosten voor OCR zijn niet meer zo hoog, nu algemeen wordt aangenomen dat je kan werken met een "mixed mode": de scanning herkent zonder moeite 98 of 99 % van de tekens - want zover staat dat, naar ik hoop, ook voor de negentiende eeuw - en wat je niet kan identificeren of ontcijferen wordt als beeld opgeslagen, verbonden met de precieze plaats in de tekst.

Hartmut WEBER en Marianne DÖRR zijn voorstander van microverfilming, ook als tussenstap, zelfs wanneer gedigitaliseerde access de bedoeling is. Ze blijven vooralsnog digitalisering als preservingsstap wantrouwen. Vanaf de microfilm kan je ook twee keer scannen, wat vanaf het origineel niet kan; je zou het boek te veel beschadigen. En voor het geval je met een digitale preservingsmaster zit die je ooit om veiligheidsredenen op microfilm wil overplaatsen, duikt een bijkomend nadeel op: scanning geeft naar het schijnt een lagere kwaliteit dan microverfilming zodat microfilm als tweede

stap van een nogal bedroevende kwaliteit is. Even terzijde: als je beslist om voor één en hetzelfde document preservering en access te combineren via de twee verschillende technieken dan kan je natuurlijk werken met camera's die de twee operaties tegelijk uitvoeren: ze maken een microfilm en slaan de beelden ook elektronisch op. Maar nogmaals: twee operaties tegelijk voor één tekst is niet echt een kostenbesparende bezigheid.

Is het moment gekomen om massaal te gaan scannen? Vele bibliotheken gebruiken scanning als aantrekkingspool. Scanning weekt gemakkelijker overheids- en privé-gelden los dan microverfilming. Het gaat hier dan natuurlijk om de pronkstukken van de bibliotheken. Een uitverkoop van de kroonjuwelen kan je het noemen. In de Koninklijke Bibliotheek lig ik mee aan de basis van het CD-ROMproject voor de miniaturen uit de Gulden Librije van Bourgondië. We besparen miljoenen. Misschien derven we nog meer miljoenen, maar die hadden we pas binnen een aanzienlijk aantal jaren kunnen verwachten, want technologisch en/of commercieel staan wij - en volgens mij alle bibliotheken - ver achter op gespecialiseerde uitgevers. En in die jaren hadden de miniaturen verder in de frontlinie van de onderzoekers gelegen, waar ze nu eindelijk worden afgelost door een vervangende drager. Maar massapreservering kan je dit niet noemen. Het gaat hier om access, het elektronisch toegankelijk maken van een mooi topje van de ijsberg. De hele massa verzuurde documenten uit de Koninklijke Bibliotheek microverfilmen zou 3,6 miljard kosten, het digitaliseren in de huidige situatie nog een heel stuk meer.

Tot nu toe heb ik het vooral gehad over preserveren van gedrukte teksten. Dit kan copyrightproblemen stellen. Iets microverfilmen dat nog niet in het publiek domein ligt, eigenlijk mag het niet en bij het verfilmen van kranten hebben we daar in het verleden terdege rekening moeten mee houden. Maar elektronische publicaties liggen natuurlijk nog niet in het publieke domein. En de uitgevers van elektronische documenten kennen de auteurswet zeer goed.

Onlangs werd in Nederland een studie uitgevoerd in opdracht van de Koninklijke Bibliotheek. Hieruit bleek dat de Koninklijke Bibliotheek onwettig handelt wanneer ze omwille van preservering kopieën maakt van elektronische documenten, maar wanneer ze het niet doet handelt ze ook onwettig: de Nederlandse wet op het hoger onderwijs en het wetenschappelijk onderzoek verplicht de instelling immers om elektronische publicaties raadpleegbaar te houden. De onderzoekers die deze opdracht uitvoerden vragen dan ook een wijziging in de auteurswet: "*In de Auteurswet moet een passage worden opgenomen die de KB de toestemming geeft om alle vormen van elektronische informatiebronnen te bewaren en te kopiëren voor het behoud van het nationale erfgoed*". De auteurs van dit onderzoek hadden trouwens in het IFLA-Journal een oproep gepubliceerd aan bibliotheken om te weten hoe de situatie in dit verband is geregeld in de verschillende landen. Volgens dit stukje uit het IFLA-Journal zijn deze problemen in de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk geregeld en kunnen bibliotheken daar dus elektronische werken converteren naar een ander formaat voor preservatiedoelinden.

Volgens mij is dat in onze toekomstige wet op het copyright voor elektronische databanken niet geregeld. Je kan één en ander natuurlijk niet los zien van het - in Nederland niet bestaande maar in de praktijk wel functionerende - wettelijk depot. De Belgische auteurswet van 30 juni 1994 (art. 90) voorziet trouwens in een uitbreiding van de bevoegdheid van de Koninklijke Bibliotheek van België in verband met het Wettelijk Depot: voortaan moeten alle soorten publicaties, behalve cinematografische, worden gedeponeerd. Hoe gaat dat evolueren? Het probleem is uiterst complex, ik vertel niets nieuws. Maar de depotbibliotheek zou in elk geval een informatiecentrum moeten worden waar de elektronische publicaties kunnen en mogen worden geherformatteerd in de loop van de jaren, om raadpleegbaar te kunnen blijven. En dit veronderstelt aanpassingen aan de Belgische implementering van de Europese richtlijn voor elektronische databanken. In de archiefwereld leeft de idee dat archiefmakers hun elektronische bestanden

doorsturen naar een centraal elektronisch archiefdepot, waar deze dingen vrij beheerd worden, maar in tegenstelling tot uitgevers zijn archiefmakers meestal geen commerciële ondernemingen.

En nog zo'n leuk onderwerp in dezelfde trant: wat doe je met de enorme massa literatuur die op het Internet verschijnt? Beschouw je die als grijze literatuur waarvan wel heel wat eerder toevallig bewaard wordt, vooral in de instanties die ze produceren, of beschouw je die dingen als volwaardige en dus - zeker in een depotbibliotheek - te bewaren documenten? Wanneer wordt een document op het Internet een publicatie? Welke versies zouden eventueel door een depotbibliotheek moeten worden bewaard en welke niet? Gaan verantwoordelijken voor Internetsites ooit verplicht worden de depotbibliotheek een versie op elektronische drager te bezorgen van hun volledige website van zodra er hierin een wijziging optreedt van "*substantial parts*"? Ook dat verdient toch enige reflectie. Je er vanaf maken met de bedenking dat een bibliotheek enkel moet bijhouden wat door de uitgever bedoeld is om bijgehouden te worden, dat lijkt me iets te gemakkelijk. Je kan natuurlijk rustig in je kantoortje de belangrijke Websites van het moment uitprinten op zuurvrij papier, maar daar ben je een tijdje mee bezig.

Elk afzonderlijk staan we niet echt sterk, dus werken we best samen. En hoewel het goed staat om te zeggen dat samenwerking in ons land uiterst moeilijk is, hoeven we niet zomaar onszelf als de slechtsten te beschouwen. Ook in andere landen durft het flink mislopen.

We hebben bewustmakingsprogramma's georganiseerd. En de grote massa kent al het probleem. Misschien kunnen we iets bereiken op het vlak van permanent houdbaar papier. De inspanningen van de Koninklijke Bibliotheek om normen kracht van wet te doen verlenen bereikten de oren van meerdere bevoegde instanties. Als de invoering van zo een norm zou lukken, dan kan dit natuurlijk enkel nuttig zijn in de toekomst, met dien verstande dat zelfs normen voor permanent houdbaar papier erg vaag kunnen

zijn en volgens papierfabrikanten vaak geen langere houdbaarheid dan 200 jaar garanderen.

Microverfilmen met alle reserves die dit inhoudt? Sommige instellingen blijven microverfilmen, andere wachten af tot digitaliseren gebruiksvriendelijker wordt, of gewoonweg gebruiksklaar zal zijn. Maar misschien kunnen we proberen met verschillende instellingen samen projecten in te dienen voor microverfilming en digitalisering. Ik weet het niet. In Duitsland steunt de Deutsche Forschungsgemeinschaft een project voor het verfilmen van historische kranten. Dezelfde Deutsche Forschungsgemeinschaft heeft in elk geval ook een programma lopen waarin jaarlijks 30.000 banden worden gedigitaliseerd. Maar dergelijke projecten voor massale uitvoering, waar geen onderzoek en ontwikkeling komen bij kijken, raken in ons land maar moeilijk van de grond. Misschien kunnen we met enkele bibliotheken tezamen op een Internetsite elektronische versies aanbieden van belangrijke bestanden: dit is een accessoperatie, die tegelijk zou zorgen voor kopieën op elektronische drager van bedreigde papieren documenten.

Misschien kunnen we wel met de verschillende wetenschappelijke bibliotheken afspraken maken in verband met collectievorming, maar dan kan dat pas binnen enkele tientallen jaren positieve gevolgen hebben voor nodige conserveringsinspanningen. Elke bibliotheek zou een kleinere verantwoordelijkheid dragen voor het bewaren, maar misschien wel meer armslag krijgen om dat ten gronde te doen.

Besluiten trekken uit wat voorafgaat is moeilijk. Ik zou gewoon aandacht willen vragen voor de realiteit van de bibliotheekwereld. Het is in het belang van ons allen dat de nieuwe technologieën ook worden gebruikt om de enorme massa documenten uit eeuwen beschaving en uit de laatste jaren permanent toegankelijk te houden. Dit veron-

derstelt enorme inspanningen en commercieel lijkt dit niet rendabel. Ook publicitair is het voor instellingen niet echt aantrekkelijk om oude saaie literatuur of overjaarse elektronische bestanden met moderne middelen te gaan behandelen. Maar had men in de vijftiende eeuw de oude saaie teksten uit de handschriftelijke traditie niet gedrukt of gewoon zorgvuldig bewaard, dan zouden ze nu vaak verloren zijn geweest.

En als bibliothecarissen - of noem het informatie-ambtenaren - hebben we de plicht om de teksten uit het verleden en heden niet verloren te laten gaan. Ik weet dat een gemiddelde middeleeuwse bibliotheek maar enkele honderden boeken bevatte. Ik weet dat de bibliotheek van Alexandrië zowat 60.000 boekrollen bevatte, wat gelijkstaat met ongeveer 6.000 gedrukte codices. Maar ik denk dat we moeten leren uit de Renaissance en nu ook de modale werken uit het verleden en het heden op duurzame nieuwe dragers overzetten, niet alleen de commercieel aantrekkelijke kroonjuwelen. En dit kost veel, maar ik houd van de uitspraak dat de culturele infrastructuurwerken van François MITTERRAND evenveel hebben gekost als twee nucleaire vliegdekschepen. De documenten van onze ouders moeten door onze kinderen kunnen worden gelezen. Wij zijn de spilgeneratie die voor de overgang moet zorgen. Ik hoop dat mijn zoon Three men in a boat nog zal kunnen lezen, een tekst die mijn vader van zijn vader heeft gekregen.

Aan deze tekst gingen vele gesprekken vooraf. Graag dank ik voor alle hulp en alle inlichtingen de dames Yola de LUSENET (European Commission on Preservation and Access) en Sylvia VAN PETEGHEM (Universiteit Gent), de heren Ludo SIMONS en Pierre DELSAERDT (UFSIA), Julien VAN BORM (UIA-bibliotheek), Raf DEKEYSER en Chris COPPENS (KULeuven), Guido VERSCHAEREN (Hoofdstedelijke Openbare Bibliotheek), Geert RUEBENS (De Biekorf Brugge) en Peter DELBEKE (Bibliotheek van het Federale Parlement).

- ◇ De termen conserveren, restaureren, preservieren, worden door en voor mekaar gebruikt. De respectievelijke betekenis van elk van die werkwoorden is nogal fluctuerend, en een dergelijke filologische discussie heeft niet echt veel praktisch nut, als men maar weet waarover men praat. Een goede handleiding bij het geheel van de problemen die ik hier behandel vindt men in Wouter Rombauts, *Conservering van archieven. Inleiding tot de problematiek*. Brussel, Algemeen Rijksarchief en Rijksarchief in de Provinciën ("Miscellanea Archivistica Manuale", 21-22), 1997. Lectuur van het boek is niet alleen nuttig voor archivariissen, maar voor iedereen die verantwoordelijk is voor het bewaren van documentatie.
- ◇ Voor een overzicht en een bespreking van verschillende ontzuringprocédés zie o.a. Anne LIENARDY en Philippe VAN DAMME, *De massa-ontzuring van boeken en documenten*. Brussel, Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, 1992;
- ◇ Astrid-Christiane BRANDT, *La désacidification de masse du papier*. Parijs, Bibliothèque nationale, 1992;
- ◇ Henk J. PORCK, *Mass deacidification systems. An update of Possibilities and Limitations*. Amsterdam/Washington, European Commission on Preservation and Access/Commission on Preservation and Access, 1996. Wouter Rombauts, o.c., p. 113-127.
- ◇ Dit kan men indirect afleiden uit Henk Porck, o.c., p. 17-18.
- ◇ Cfr. Winston TABB, "The Library of Congress' National Preservation Role. Leadership through Collaboration", in Yola de Lusenet ed., *Choosing to preserve. Towards a cooperative strategy for long-term access to the intellectual heritage. Papers of the international conference organized by the European Commission on Preservation and Access and Die Deutsche Bibliothek, Leipzig/Frankfurt am Main, March 29-30, 1996*. Amsterdam, European Commission on Preservation and Access, 1997, p. 123.
- ◇ Michael SMETHURST and Mirjam FOOT, "International Cooperation in the Field of Preservation. Our only hope for the Future", in Yola de Lusenet ed., o.c., p. 111.
- ◇ Bernhard FABIAN, "Preservation - A Personal View", in Yola de Lusenet ed., o.c., p. 34.
- ◇ Clemens de WOLF, "Apples and Oranges?", in Yola de Lusenet ed., o.c., p. 158-159.
- ◇ Hartmut WEBER en Marianne DÖRR, *Digitisation as a Method of Preservation?* Amsterdam/Washington, European Commission on Preservation and Access/Commission on Preservation and Access, 1997, passim.
- ◇ Ibid., p. 5-6.
- ◇ Ibid., p. 24.
- ◇ Ibid., p. 22.
- ◇ Ibid., p. 12.
- ◇ Ibid., p. 13.
- ◇ James COLEMAN en Don WILLIS, *Acc SGML as a Framework for Digital Preservation and Access*. Washington, The Commission on Preservation and Access, 1997. Mijn terloopse vermelding van de problematiek doet dit zeer genuanceerde rapport geweld aan.
- ◇ Hartmut WEBER en Marianne DÖRR, o.c., p. 16.
- ◇ NRC, 3 maart 1998.
- ◇ Vol. 24, 1998, No. 1, p. 77c.
- ◇ Wouter Rombauts, o.c., p. 147-148.
- ◇ Wim DE VOS ED., *Le Papier permanent. Permanent houdbaar papier. Actes du colloque organisé à la Bibliothèque Royale de Belgique le 17 mars 1995. Handelingen van het colloquium georganiseerd in de Koninklijke Bibliotheek van België op 17 maart 1995*. Bruxelles, Grama, 1995.
- ◇ Jürgen BUNZEL, "Erhaltung gefährdeter Bibliotheksbestände", in Yola de Lusenet ed., o.c., p. 57-59.
- ◇ Peter VANDERMEERSCH, *Mitterrand. Koning of paus? Van Halewyck*, 1997, p. 320.